Т.С. Овчаренко, канд. екон. наук, асист.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Висвітлено та проаналізовано загальну ситуацію сучасного інноваційного та інвестиційного розвитку України. Визначено основні причини недостатності інвестицій і великого розриву між потенціалом виробництва та можливостями його фінансування, а також шляхи удосконалення механізмів державного регулювання і стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності.

The general idea of the modern innovative and investment development of Ukraine has been revealed and analysed. The main reasons of insufficiency investment and big breakup between potential of production and possibility of its financing has been noted, as well as main ways of the improvement mechanism government regulation and stimulations innovative-investment activity are determined.

Ключові слова: інвестиційний клімат, інвестиційна політика, мультиплікатор, інноваційно-інвестиційна діяльність,інвестиційна модель розвитку держави.

Keywords: investment climate, investment policy, multiplier, innovation and investment, the investment model of development.

Стратегічний напрям розвитку держави, пов'язаний з інтеграцією України в Європу й світове співтовариство, яка зумовлює необхідність форсованого переходу до соціально орієнтованої інноваційної моделі розвитку. Інноваційна політика держави повинна стати визначальним напрямком соціально-економічного розвитку, оскільки інновації є тим важелем, який дозволить розв'язати проблеми економічної стабілізації, і забезпечить сталий розвиток України в результаті виникнення сукупних економічних ефектів як на макроекономічному рівні, так і на рівні регіонів і окремих суб'єктів господарювання.

Сучасна економічна теорія й практика містять у своєму арсеналі широкий спектр методів державного впливу на інноваційно-інвестиційну діяльність. Проблема полягає в тому, щоб з урахуванням сучасної ситуації в країні сформувати систему методів державного регулювання й стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, яка б забезпечила стійку позитивну динаміку розвитку макро- і мікроекономічних систем.

Теоретичним та практичним проблемам інноваційно–інвестиційного розвитку економіки присвятили свої наукові праці такі відомі вчені, як: Б.Твісс, Й.Шумпетер. Серед українських науковців, роботи яких присвячені дослідженням даної проблеми, слід виділити: А.Гальчинського, В.Гейця, М.Герасимчука, Н.Гончарову, Б.Маліцкого, Л.Нейкову, А.Пересаду, Д.Черваньова.

Не зменшуючи значущості роботи,виконаної дослідниками, і цінності отриманих ними результатів, необхідно звернути увагу на недостатність широкомасштабних

досліджень у галузі державного регулювання, і стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання; слабке наукове обґрунтування економічної політики країни, яка має стимулювати виробничу діяльність інноваційного типу; недосконалість методів аналізу ефективності й відбору пріоритетних інноваційно-інвестиційних проектів з урахуванням сукупних економічних ефектів; відсутність відпрацьованих фінансово-кредитних механізмів стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу.

Мета статті полягає у визначенні особливостей розвитку регіональної інфраструктури інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств України та розробці заходів щодо подолання кризових явищ.

Завданням кожної держави є забезпечення загального добробуту населення. Показником, що характеризує добробут є обсяг валового внутрішнього продукту. У 2006 р. макроекономічний розвиток України після значного вповільнення характеризувався суттєвим підйомом (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка ВВП в абсолютних та відносних значеннях за період 2003–2008 рр[8].

Рік	Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	Відношення обсягу ВВП поточного року до попереднього (у %)
2003	267344	109,6
2004	345113	112,1
2005	441452	102,7
2006	472354	107,0
2007	506836	107,3
2008	429456	106,3

Темпи зростання ВВП України становили 107,0% проти 102,7% у 2005 р. У 2006 р. номінальний ВВП порівняно з попереднім роком зріс на 21,8%. У розрахунку на одну особу номінальний ВВП дорівнював 11453 грн. (2268 дол. США – перераховано за офіційним курсом гривні до долара США, у середньому за 2006 р.), що на 2081 грн. більше ніж у 2005 р.[7].

При цьому, динаміку розвитку економіки в 2006 р. було визначено внутрішнім попитом, який забезпечувався високими темпами зростання доходів населення, інвестицій в основний капітал та суттєвим приливом прямих іноземних інвестицій. В 2007 р. темп приросту практично не змінився й становив 107,3%.

У 2006 р. значно активізувалась інвестиційна діяльність. У цілому за цей рік чистий прилив іноземних інвестицій в Україну становив 5,3 млрд. дол. США, що майже вдвічі вище, ніж у попередньому році (без урахування надходжень від приватизації ВАТ «Криворіжсталь»). Загальний обсяг накопичених прямих інвестицій в Україну за 2006 р. зріс на 32 % порівняно з початком року й на 01.01.2007 р. становив 22,7 млрд. дол.

США. Прямі іноземні інвестиції на душу населення зросли порівняно з початком року на 32,8 % і становили 487 дол. США[7].

У 2007 р. також спостерігалося зростання інвестиційної активності: чистий приріст іноземного капіталу за І півріччя склав 2553,1 млн. грн., що на 50,3% більше приросту за відповідний період минулого року; загальний обсяг прямих іноземних інвестицій на 01.07.2007р. становив 24171,8 млн. дол. США, що склало 518,6 дол. США на одного мешканця України [8].

Попри всі позитивні зрушення та великий потенціал головною проблемою перехідної економіки нашої країни залишається нестача капіталу, адже гроші є каталізатором економічного розвитку на початку його відновлення. Україна сьогодні знаходиться на шляху всебічних економічних перетворень, тому налагодження стабільного інвестиційного процесу є справою особливого значення.

Проте в сучасних умовах наша країна змушена йти іншим шляхом, який має принципові відмінності. Перед тим як його обґрунтувати, звернемося до монетарного рівняння:

$$M*V = P*Q,$$

де M – обсяг грошової маси; V – швидкість її обертання; P – рівень цін; Q – обсяг товарів і послуг[1].

Отже, застосуємо це співвідношення до аналізу української економіки, так як якщо всередину країни надходять фінансові ресурси, то M відповідним чином зростає. Це зростання повинно компенсуватися або зростанням обсягів продукції (Q), що виробляється всередині країни, або зростанням рівня цін (P).

Таким чином, можна зробити висновок, що якщо капітальні вкладення не відображаються відповідним чином на розвитку виробництва, його оновленні та реструктуризації – це неминуче призведе до негативних наслідків, які, у першу чергу, пов'язані з інфляційними процесами.

Сьогодні існує великий розрив між потенціалом виробництва й можливостями його фінансування з різних джерел – банків, небанківських установ та іноземних надходжень, адже в нинішніх умовах господарювання практично припинився процес оновлення основних фондів – коефіцієнт їхнього вибуття становить менше 1%.

Знос основних фондів у ряді галузей становить 70–80%, що свідчить про зниження технічного рівня, який суперечить економічному розвитку, адже він має супроводжуватися стабільним підвищенням конкурентоспроможності промислової продукції.

Тому, основою національної промислової політики повинно стати закріплення за Україною статусу високотехнологічної держави, промисловість якої здатна випускати найновішу якісну продукцію.

Вирішення цієї проблеми вимагає оновлення інвестиційної моделі розвитку України. Якщо раніше переважав екстенсивний розвиток, тобто кількісна зміна засобів виробництва й робочої сили, то сьогодні, за акценту на інноваційну діяльність, слід

збільшувати обсяги автономних інвестицій, і цим самим спрямовувати економіку на інтенсивний розвиток[6].

Слід звертати увагу на фактори, що впливають на мультиплікатор - та інноваційну діяльність, а саме: гранична схильність до споживання й заощадження, відсоткова ставка, пропозиція грошей тощо. Але однією з основних проблем є підвищення конкурентоспроможності промислової продукції. Це можна зробити або шляхом зниження ціни, або шляхом підвищення якості. Цінова складова майже вичерпана, тому товаровиробники зрозуміли, що промислове підприємство може вижити тільки за умов постійного вдосконалення технічних, економічних, ергономічних і маркетингових показників продукції, що виготовляється. Вирішити це завдання можна лише через постійне впровадження інноваційних проектів, перехід на траєкторію інноваційного розвитку всієї промисловості[3].

Станом на 01.01.2008 р. активною інноваційною діяльністю в промисловості займалися 1472 підприємства. Це 14,2% від загальної кількості промислових підприємств, при чому в січні–вересні 2007 р. даний показник сягав лише 8,8% (див. табл. 2).

Таблиця 2. Кількість підприємств, що займались інноваційною діяльністю[4]

Рік	2005	2006	2007
Усього	*1193*	*1118*	*1472*
з них:			
мали витрати на інноваційну діяльність	936	848	1175
впроваджували інновації	810	999	1186
з них:			
впроваджували інноваційні види продукції	630	466	564
впроваджували нові технологічні процеси	402	272	515
реалізовували інноваційну продукцію, що заново впроваджена або зазнала технологічних змін протягом останніх 3-х років	1022	918	1035

За видами економічної діяльності більшою за середню частка інноваційно активних підприємств була серед підприємств із виробництва коксу та продуктів нафтоперероблки (33,3% загальної кількості промислових підприємств), машинобудування (23,3%), хімічної на нафтохімічної промисловості (21,6%), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (15,0%). В розрізі регіонів більш активно здійснювали нововведення підприємства Вінницької, Волинської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Полтавської, Харківської, Чернівецької, Чернігівської областей та м. Києва.

Для прикладу, розглянемо відсоткову структуру інноваційних витрат за різними напрямками в 2007 р. Обсяги витрат склали 10,9 млрд.грн., з них було спрямовано:

- 68,9% – на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення;
- 7,3% – на виконання науково-дослідних розробок силами підприємств;

- 1,8 % – на придбання результатів НДР інших організацій (зовнішні НДР), виконаних іншими організаціями для розробки нових або вдосконалених продуктів та процесів;
- 3,0 % – на придбання інших зовнішніх знань (нових технологій, у т.ч. виключних майнових прав власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки; комерційних таємниць; проектів; товарних знаків, придбаних у зв'язку із проведенням підприємством інновацій; інжинірингових, консалтингових послуг);
- 19,0 % – інші витрати [4].

Згідно з міжнародною методологією було здійснено опитування промислових підприємств щодо інноваційної діяльності за період 2005-2008рр. обстежувані роки інноваційною діяльністю займалися 1820 підприємств (або 17,6 % загальної кількості обстежених промислових), у тому числі:

- 73 % здійснювали придбання машин, обладнання та програмного забезпечення для реалізації інновацій;
- 34,8% займались навчанням та підготовкою персоналу для розробки та запровадження нових чи значно вдосконалених продуктів та процесів;
- 27,7% здійснювали внутрішні НДР;
- 13,5% придбавали зовнішні НДР для розробки нових або вдосконалених продуктів та процесів;
- 17,2% займались ринковим запровадженням інновацій (з урахуванням ринкового дослідження та рекламної кампанії);
- 14,2% здійснювали придбання інших зовнішніх знань та
- 25,7% підприємств займались іншими роботами, пов'язаними зі створенням і впровадженням інновацій[8].

В Україні вже давно відбувається обговорення питань інноваційно-інвестиційного розвитку. Доказом цього є державна програма розвитку промисловості на 2003–2011рр., схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1174 яка передбачає, що основною метою інноваційної моделі розвитку промисловості має стати поєднання науково-технічної та виробничої сфер. З урахуванням інтелектуального, виробничого й науково-технічного потенціалу України, до пріоритетних видів інноваційної діяльності відносять[5]:

- інформаційні технології та системи зв'язку – створення інформаційних і телекомунікаційних систем, приладів комплексної автоматизації, комп'ютерних засобів високої продуктивності; інформаційні технології контролю й управління промисловими об'єктами; сучасні комп'ютерні технології для вищих учбових закладів; цифрові широкосмугові системи розподілу інформації; світлосигнальна та інформаційна апаратура; волоконно-оптичні кабелі;
- технології спеціального призначення – агрегати й системи для швидкісного та високошвидкісного залізничного транспорту; елементи систем протиповітряної оборони; системи локації в різних середовищах; оптоелектронні системи подвійного призначення;

➢ функціональні і конструкційні матеріали та вироби з них – матеріали та речовини малотоннажного хімічного виробництва; напівпровідникові матеріали на основі надчистого силіцію, германію, арсеніду галію, сполук A2B6; органічні люмінофори та барвники; біо сумісні матеріали;

➢ екологічні технології – розроблення екологічно чистих технологій, машин і встаткування для переробки та утилізації відходів, систем машин, і обладнання для комунальної сфери, систем контролю стану і захисту навколишнього природного середовища;

➢ біотехнології – виробництво біостимуляторів росту рослин, органо-мінеральних добрив комплексної дії, новітніх технологій виробництва антибіотиків, імунобіологічних препаратів, у тому числі імуноглобуліну різних видів, та засобів захисту тварин;

➢ медичні діагностичні системи, профілактичні та лікувальні засоби – психотропні та наркологічні препарати; препарати на основі продуктів переробки донорської крові;

➢ ресурсозберігаюче встаткування та вдосконалення традиційних технологій промислового виробництва – обладнання для видобутку вугілля із крутих і тонких пластів; способи утилізації метану з вугільних родовищ; модернізація енергоблоків теплових електростанцій із підвищенням їхньої ефективності та екологічної безпеки; модернізація інфраструктури залізниць для уведення швидкісного руху поїздів;

➢ техніка й технологія для агропромислового комплексу – засоби захисту рослин і тварин; обладнання для переробки м'яса та птиці; обладнання для фасування, пакування та маркування продуктів харчування й напоїв; харчові вироби з високими оздоровчими властивостями з овочевих та зернових культур.

На сьогодні також в Україні розроблено проект Концепції загальнодержавної програми розвитку промисловості на період до 2017р., в якій визначено, як проблему, низький рівень інноваційної діяльності підприємств. У Концепції запропонована система прискореного інноваційного розвитку промисловості, основними складовими якої є:

- удосконалення нормативно-правової бази для стимулювання інноваційної діяльності;
- створення галузевого інноваційного фонду з наповненням його коштами від приватизації промислових об'єктів;
- реформування галузевої науки:
  - поєднання, перепрофілювання наукових установ;
  - використання коштів від продажу надлишкового майна на розвиток матеріальної бази;
  - включення наукових установ у великомасштабні об'єднання;
- стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури;
- створення галузевого центру трансферу технологій;
- стимулювання розвитку галузей 5-го та 6-го технологічних укладів.

В умовах обмеженості внутрішніх заощаджень, тобто національних інвестицій, поштовх до інноваційного розвитку можуть зробити іноземні інвестиції. Для інвесторів інвестиційно привабливими на сьогодні залишаються підприємства зі швидкоокупними видами економічної діяльності, такими як (відсотки подані до загального обсягу інвестування)[4]:

- ⇨ оптова торгівля й посередництво в оптовій торгівлі – 8,9 %;
- ⇨ металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 6,2 %;
- ⇨ виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 5,8 %;
- ⇨ машинобудування – 4,1 %;
- ⇨ підприємства, що здійснюють фінансову діяльність – 14,6 %;
- ⇨ значний інтерес викликають операції з нерухомим майном, орендою, а також інжиніринг та надання послуг підприємцям – 8,0 %;
- ⇨ будівництво – 4,9 %.

Україна потенційно може бути однією із провідних країн по залученню іноземних інвестицій. Вона входить в 20-тку й займає 18 місце за можливістю інвестування серед провідних країн (Бразилія, Індія, Китай, В'єтнам).

За деякими даними, щоб рівень розвитку української економіки зрівнявся з розвиненими західними країнами потрібно за 4-5 років вкласти в Україну біля 40-45 млрд. доларів. За статистичними даними очікувати такого інвестиційного потоку сьогодні нереально. Цьому сприяє її величезний внутрішній ринок, порівняно кваліфікована та водночас дешева робоча сила, значний науково-технічний потенціал, великі природні ресурси та наявність інфраструктури, хоч і не надто розвиненої. Проте є причини, що зумовлюють низький рівень інвестиційної активності з боку іноземних інвесторів, а саме:

- ⇨ відсутність стратегії довгострокового розвитку;
- ⇨ політична нестабільність, зокрема, велика кількість обіцянок уряду, яка не знаходить практичного впровадження;
- ⇨ недосконаліть законодавства (на сьогодні існує більше 3000 законів про підприємницьку діяльність, але вони все одно не врегульовують потрібних аспектів економіки);
- ⇨ нерозвиненість банківської системи (допущення на банківський ринок іноземних банків сприятиме зниженню відсоткової ставки й збільшенню кількості інвестиційних проектів);
- ⇨ відсотки, за якими українські банки погоджуються надавати кошти під інвестиційні проекти, дуже часто перевищують закладені в проекті норми рентабельності;
- ⇨ несприятливі зміни податкового законодавства;
- ⇨ заборгованість чи обмеженість конверсії національної валюти у валюту платежу;
- ⇨ зовнішньоторговельна політика не відповідає завданню забезпечити рівновагу платіжного балансу, а відтак і стабільність валютного курсу;
- ⇨ проблеми соціально-психологічного характеру, пов'язані з відсутністю ринкового менталітету у вітчизняних бізнесменів, що проявляється в їх нездатності приймати відповідальні рішення, швидко орієнтуватися в мінливому економічному середовищі;
- ⇨ високий рівень корупції;
- ⇨ відсутність законодавчого механізму захисту іноземних інвестицій.

На сьогодні відмічаються позитивні зрушення щодо залучення іноземних інвестицій, все ж інвестиційний клімат нашої країни не можна назвати сприятливим. За останніми даними Україну віднесли до групи країн із найбільшим інвестиційним ризиком. Так, найвідоміші світові рейтингові агенції Standard and Poor's та Price Waterhouse Coopers визначили інвестиційний рейтинг України дуже низьким. За словами голови аналітичного відділу відомого інвестиційного фонду в Україні Sigmableyzer, основними причинами відмови іноземних інвесторів працювати в Україні – є високий рівень корупції, політична нестабільність та відсутність нормативно-правового механізму захисту іноземних інвестицій[4]. Тому розвязуючи проблему підвищення загальної інвестиційної привабливості, державі необхідно сконцентрувати увагу саме на цих чинниках.

Для активізації іноземних інвестицій, державі потрібно розпочати створення узгодженої з існуючим законодавством нормативної бази для залучення та захисту іноземних інвестицій. Розроблена нормативно-правова база повинна значно спрощувати процедуру реєстрації іноземних підприємств та фінансово-кредитних установ, а також гарантувати захист інвестицій.

Крім спрощення процедури реєстрації, державі потрібно розробити ефективну податкову політику по залученню іноземних інвестицій, яка була б здатна виконувати одночасно дві задачі:

1. стимулювати надходження іноземних інвестицій в економіку України;
2. не ставити в скрутне становище вітчизняні підприємства через податкові пільги, надані іноземним підприємствам.

Отже, податкова політика по відношенню до іноземних інвесторів повинна бути гнучкою. Для подолання високого рівня недовіри з боку іноземного інвестора вона повинна забезпечити швидке повернення вкладених інвестицій і крім цього не завдати сильної шкоди для вітчизняного виробника.

Важливим елементом прискорення залучення іноземних інвестицій у найважливіші інвестиційні проекти, але менш привабливі для нерезидента з точку зору прибутковості, рівня окупності, капіталомісткості тощо, повинен стати сучасний механізм надання пільг іноземним інвесторам. Цей механізм має бути чітким, вичерпним і прозорим. Надання пільг повинно відіграти роль гнучкого оперативного інструмента регулювання економічної діяльності із метою вирішення конкретних завдань розвитку. Крім надання пільг держава в разі необхідності повинна надавати гарантії, що значно підвищить привабливість інвестиційних проектів, а також приймати участь у крупних міжнародних консорціумах, які стосуються пріоритетних галузей.

Для забезпечення додаткових джерел фінансування інвестиційних проектів державі потрібно створити оптимальні умови роботи інвестиційних фондів в Україні. Враховуючи те, що на сьогоднішній день банківська система, на думку експертів ЄБРР, є достатньо потужною, потрібно сприяти роботі додаткових кредитних ліній міжнародних організацій на зразок кредитної лінії SME Європейського Банку Реконструкції та розвитку. Це забезпечить українські компанії дешевими довгостроковими фінансовими ресурсами й буде сприяти більш швидкому процесу структурної перебудови.

Потрібно розробити механізм страхування інвестицій, у тому числі іноземних. У рамках виконання цього завдання слід провести роботу, спрямовану на забезпечення активного виходу на міжнародні страхові (перестрахувальні) ринки для мінімізації ризику іноземного інвестування.

Перспективи інтеграції України в міжнародний інвестиційний ринок значною мірою залежать від рівня взаєморозуміння між українським урядом та міжнародними економічними організаціями. Співробітництво України з такими організаціями є важливим елементом здійснення структурної перебудови її економіки, створення привабливого інвестиційного клімату, впровадження найкращого світового досвіду у вітчизняну практику господарювання, інтеграції у світові ринки.

Загалом інноваційно-інвестиційний клімат України складний. Залучаючи до країни іноземний капітал, не слід забувати, що з нинішньої кризи Україну виведуть лише власні зусилля. Необхідно намагатися створити сприятливий інвестиційний клімат не тільки для іноземних інвесторів, але й для вітчизняних. І мова не про те, щоб надати їм гроші на здійснення інвестицій. Українському приватному капіталу також потрібні гарантії від примусових вилучень і свавілля влади, система страхування від некомерційних ризиків, а також стабільні умови роботи при здійсненні довгострокових капіталовкладень.

Нинішня ситуація в Україні підтверджує ту відому істину, що коли назріла потреба в загальних змінах, тоді часткові перетворення зовсім нічого не дають, а то й ведуть до негативних результатів. Пожвавлення економічної, у тому числі інвестиційної та інноваційної, діяльності й поліпшення на цій основі загальних показників рівня життя населення можливе тільки шляхом рішучих, комплексних, швидких, прозорих і послідовних ринкових реформ, які (як показує досвід інших країн, що реально здійснюють такі реформи) вивільнять підприємницьку ініціативу, створять конкурентне середовище й нададуть економіці стимули ефективного розвитку.

Література:

1. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка. – К.: Знання, 2005. – 851 с., с. 290.
2. Захарін С.В. Перспективи інтеграції України у міжнародний інвестиційний ринок. // Фінанси України. – 2003. – №9, с. 108.
3. Інноваційно-інвестиційна діяльність в Україні / Л.В. Левковська // Економіка промисловості. – 2003. – N 3. – С. 100-108.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник/ За ред. О.Г.Осауленка.- К.:Вид-во"Консультант",2008.
5. Осецький В.Л. Інвестиційна модель зростання економіки. // Фінанси України. – 2003. – №1, с.24.
6. Положення про Державне агентство України з інвестицій та інновацій: Постанова Кабінету Міністрів України № 749 від 16.05.2007 р.
7. Развитие национальной инновационной системы Украины / Л. Федулова, Н. Пашута // Экономика Украины. - 2005. - N 4. - С. 35-47.
8. Офіційний сайт Держкомстату України.-[Електронний ресурс]- Режим доступу:http://www.ukrstast.gov.ua.